

Herdruk van de provinciekaart van Utrecht uit 1850

Rond het midden van de negentiende eeuw gaf het provinciebestuur van Utrecht de aanzet tot het vervaardigen van een nieuwe kaart van de provincie (figuur 1). Hij verscheen in 1850 en geeft onder andere inzicht in de ligging en de namen van plaatsen, gehuchten, buurtschappen, polders, wegen, rivieren, vaarten, sluizen en markante gebouwen. Zo kunnen we ons een beeld vormen van de situatie in die tijd in onze regio.

Door Kees Floor

De kaart bestaat uit vier bladen; het Stichts-Hollands grensgebied rond Woerden is afgebeeld op de bladen I (noordwest, linksboven) en III (zuidwest, linksonder). Uitsneden van die bladen zijn afgebeeld als figuren 2 en 3. We kunnen ons afvragen of deze provinciekaart wel betrouwbaar, volledig en nauwkeurig is. Wat zouden de burgemeesters in het betreffende gebied van de kaart hebben gevonden? En zou Jhr. Johan Ort van Schonauwen, hoofdingenieur van de Waterstaat van de Provincie Utrecht, nog opmerkingen gemaakt hebben bij de kaart? Dankzij de voorbereidingen voor een herdruk, waartoe het provinciebestuur in 1856 besloot, kunnen we deze vragen beantwoorden. Deze tweede, verbeterde en herziene druk verscheen uiteindelijk in 1862.

Burgemeesters

Om eventuele fouten en onzorgvuldigheden te kunnen corrigeren, omissies te kunnen herstellen en wijzigingen in de situatie te kunnen meenemen, werd in

de voorbereidingsfase van de herdruk de hulp ingeroepen van de burgemeesters van alle Utrechtse gemeenten. Ze moesten de informatie op de kaart, voor zover die hun gemeente betrof, nauwkeurig nalopen en eventuele verbeteringsuggesties doorgeven. Het ging om een groot aantal gemeenten, maar veel burgemeesters combineerden die functie voor verscheidene aan elkaar grenzende gemeenten (zie ook de Tabel). Daardoor bleef het aantal reacties binnen de perken. Overigens ging het alleen om de respons van gemeenten die in de provincie Utrecht lagen; gemeenten als Woerden en Oudewater lagen destijds in Zuid-Holland en deden dus niet mee. De kaart geeft buiten de provinciegrenzen van Utrecht dan ook nauwelijks informatie. De reacties van de burgemeesters zijn bewaard gebleven, zodat we hun visie op de bruikbaarheid van de oorspronkelijke versie van de kaart toch nog te weten kunnen komen. Binnen onze regio waren de reacties van de betrokken burgemeesters, alle genoemd in de Tabel, opvallend eensluidend: de kaart kon wat hen betreft ongewijzigd worden herdrukt.

Naam burgemeester	Gemeenten (zie voor ligging figuur 6)
Jacobus Lemstra van Buma	Willeskop, Benschop, Noord-Polsbroek, Zuid-Polsbroek en Hoenkoop
Jan Carel de Bruyn	Kockengen, Harmelen, Gerverskop, Teckop Veldhuizen en Laagnieuwkoop
Gerard van Dam	Montfoort, Linschoten, Snelrewaard, Wulverhorst en Achthoven
Arnoldus van Loon	Kamerik en de Houtdijken, Kamerik Mijzijde, 's-Gravesloot en Zegveld

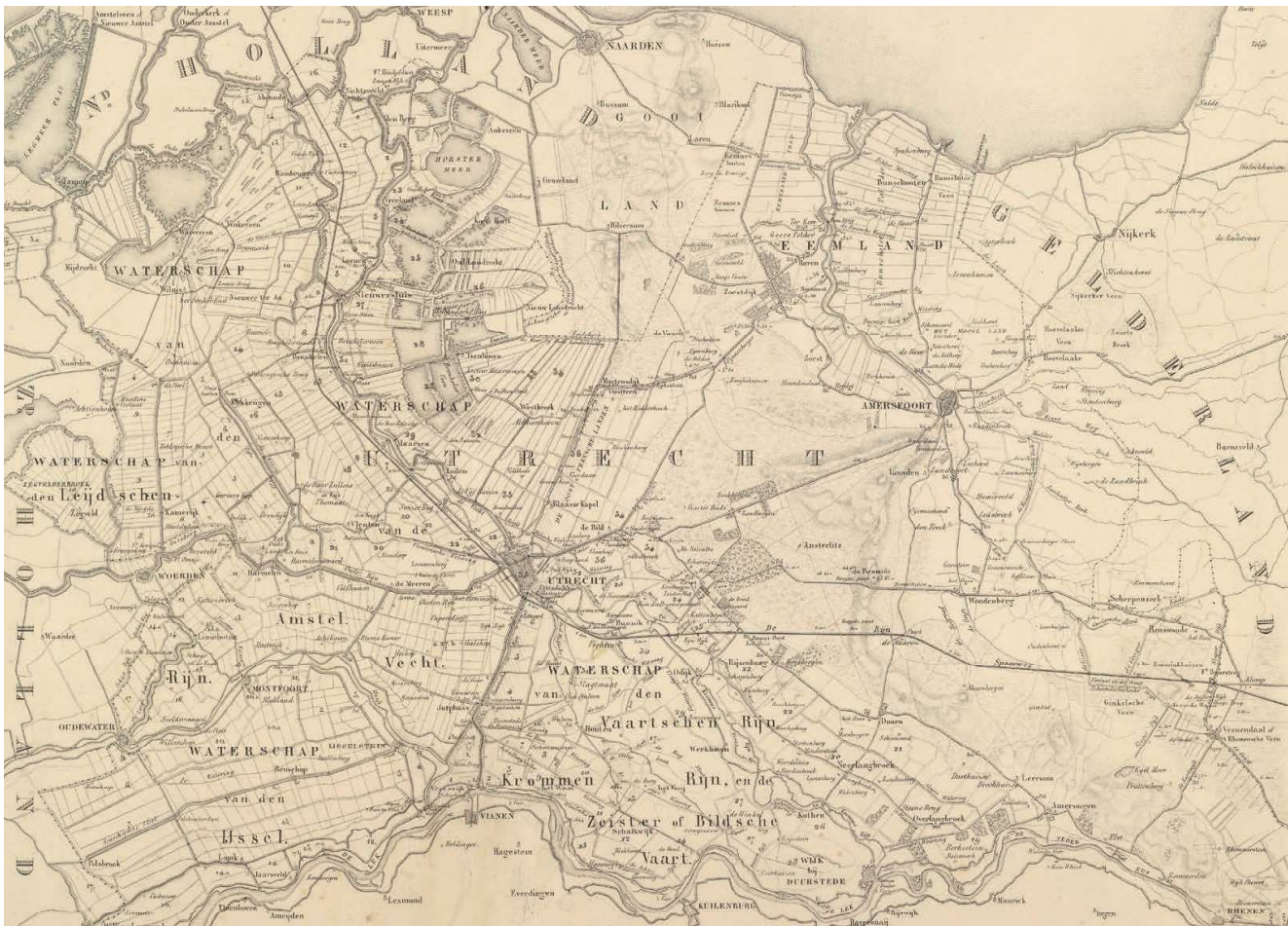
TABEL: De vier bij de herziening van de provinciekaart van Utrecht in 1856 geraadpleegde burgemeesters van de 20 onder hun hoede vallende gemeenten in de Stichts-Hollandse grensstreek rond Woerden.

Hoofdingenieur van Waterstaat

Nog voor de burgemeesters advies was gevraagd over de noodzaak van eventuele wijzigingen, was er in 1856 een rapport over de kwestie verschenen van Hoofdingenieur van de Waterstaat Ort. Die keek natuurlijk met een andere bril naar de kaart dan de burgemeesters en hun informanten. Hij achtte een aantal wijzigingen in het kaartgebied rond Woerden wel degelijk noodzakelijk. Zo ontbrak in de Zegveldse polder bijvoorbeeld een sluis en enkele op de kaart aangeduide molens bestonden helemaal niet. Uit zijn rapport valt af te leiden dat vooral burgemeester Jan Carel de Bruyn van onder andere Harmelen, Kockengen en Teckop zich er te gemakkelijk van af had gemaakt. Hij vermeldde bijvoorbeeld niet dat er in 1855 een spoorlijn door zijn gemeente in gebruik was genomen (Utrecht-Gouda) met daaraan een station. Burgemeester Van Bijlevelt van Vleuten vond dat in zijn reactie wél belangrijk genoeg om te melden. Ook van het verdwijnen van de dicht bij het Oortjespad staande rooms-katholieke kerk van Teckop in 1855 en van de in 1854 gebouwde rooms-katholieke kerk in Kockengen maakte De Bruyn geen melding. Overigens werd ook het ontbreken op de kaart van de in 1856 gebouwde rooms-katholieke kerk in Kamerik Mijzijde door burgemeester Arnoldus van Loon van die gemeente niet opgemerkt.

Tweede druk

In de loop van 1857 beschikte de provincie over alle door Utrechtse gemeentebesturen ingezonden verbeteringsuggesties en aanvullingen voor de provinciekaart. Dankzij het rapport van Ort en de veelal uitvoerige reacties van burgemeesters uit andere regio's was het een hele waslijst geworden. Vooral de burgemeesters van Mijdrecht, Soest, Westbroek en Zeist leverden veel verbeteringsuggesties aan. Verdere wijzigingen in de kaart werden nodig doordat er in 1857 een gemeentelijke herindeling had plaatsgevonden. Daarbij werd een groot aantal kleinere 'gemeenten ten plattelande' in de provincie Utrecht samengevoegd met een grotere buurgemeente. Zo werd Gerverskop bij Harmelen gevoegd, fuseerden Kamerik Houtdijken, Kamerik Mijzijde, 's-Gravesloot en Teckop tot Kamerik en werden Wulverhorst en Achthoven verenigd met Linschoten. Al met al werd het totaal aantal correcties en mutaties zo groot dat het provinciebestuur besloot de kaart geheel opnieuw te laten tekenen en graveren. Samensteller en tekenaar A.A. Nunnink, die de kosten van zijn bijdrage aan de tweede druk aanvankelijk had begroot op 100 gulden, moest gezien de vele correcties zijn offerte bijstellen naar 150 tot 175 gulden.

Figur 1: Kaart van de provincie Utrecht, 1850. Vervaardigd door A.A. Nunnink onder toezicht van Jan Hendrik Kips. (Universiteit Utrecht)

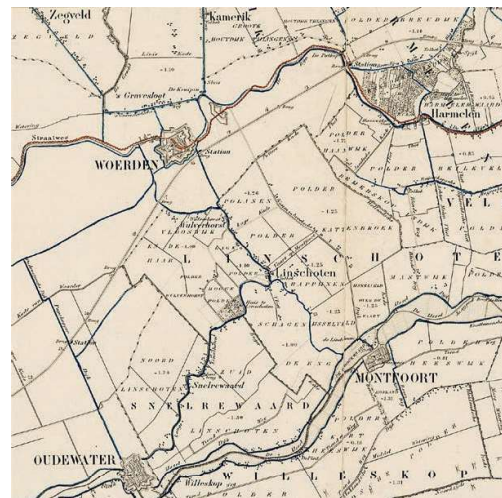

▲ *Figuur 2: Uitsnede uit de 'Kaart van de Provincie Utrecht' van 1850, blad I. (Archief Eemland)*

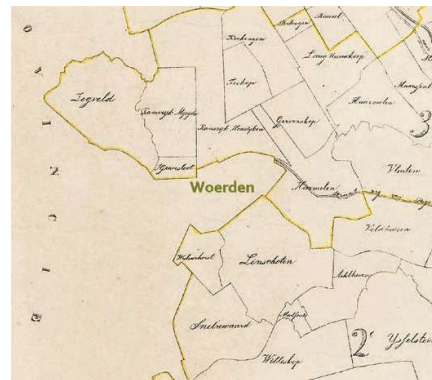

◀ *Figuur 3: Uitsnede uit de 'Kaart van de Provincie Utrecht' van 1850, blad III. (Archief Eemland)*

▼ *Figuur 4: Uitsnede uit de herziene 'Kaart van de Provincie Utrecht' van 1862, blad I. Vergelijk met figuur 2. De nieuwe kerken an Kamerik en Kockengen zijn geel gemarkeerd. (Het Utrechts Archief)*

▲ *Figuur 5: Uitsnede uit de herziene 'Kaart van de Provincie Utrecht' van 1862, blad III. Vergelijk met figuur 3. (Regionaal Archief Zuid-Utrecht)*

◀ *Figuur 6: Uitsnede uit de 'Kaart van de provincie Utrecht, met gemeentegrenzen volgens de in de periode 1818-1832 opgemaakte processen-verbaal van grensbepaling', door P. van den Bosch, 1836. (Regionaal Archief Zuid-Utrecht)*

Het opnieuw in koper graveren van de kaart kostte 3000 gulden; als het slechts om enkele kleine wijzigingen was gegaan, zou een bedrag van 300 tot 350 gulden hebben volstaan. De gehele, ook nu weer uit vier bladen bestaande kaart moest klaar zijn binnen drie jaar na het afleveren van het eerste blad.

Resultaat

In 1862 was de klus geklaard; de figuren 4 en 5 geven uitsneden van de bladen I en III. Er waren 250 kaarten gedrukt. De gewijzigde gemeentegrenzen leidden tot weglating van de namen (in hoofdletters) van verdwenen gemeenten en soms een andere positionering van namen van 'gegroeide' gemeenten. Vergelijk hiertoe figuur 4 met figuur 2 en figuur 5 met figuur 3. Ook de streep-puntlijnmarkering van de gemeentegrenzen is in 1862 aangepast aan de nieuwe situatie. De opmerkingen van Ortt zijn eveneens in het eindresultaat terug te vinden. De burgemeesters van gemeenten in het Sticht-Hollands grensgebied hebben gezien hun reacties, in tegenstelling tot een aantal van hun collega's, geen stempel kunnen drukken op de herziene uitgave.

Over de auteur:

Kees Floor (1947) werkte als meteoroloog bij het KNMI in De Bilt. Hij schreef talrijke artikelen voor de Volkskrant, diverse weerbladen en periodieken van historische verenigingen.

Bronnen

Het Utrechts Archief (HUA), toeg. 79, inv.nrs. 3661, 954; 956 en toeg. 80, inv.nrs 30 en 32. Beeldbanken van Archief Eemland, Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU) en Bibliotheek Universiteit Utrecht (UU).

De Houtdijk, onderdeel van de gelijknamige gemeente die in de 19e eeuw onderdeel werd van de nieuwe gemeente Kamerik. (Foto redactie)

Boeksignalement (1)

In het spoor van de Prins, de wereld van Willem III, Jan van Es en Bernt Feis met medewerking van Merle Lammers. Uitgave Platform Rampjaarherdenking, 136 pagina's, circa 225 afbeeldingen. ISBN 9 789090 356587, prijs 19,95 euro

Een terugblik op het herdenkingsjaar 1672 is niet goed mogelijk zonder aandacht te besteden aan stadhouder-koning Willem III. In het onlangs verschenen boek *In het spoor van de Prins, de wereld van Willem III* wordt een beeld geschetst van de hoogte-

dieptepunten uit zijn leven. Het prachtig vormgegeven boek is een uitgave van de Stichting Platform Rampjaarherdenking 1672-2022. De auteurs zijn Jan van Es en Bernt Feis, in Woerden en omgeving zeker geen

onbekenden. Zij zijn vooral bekend vanwege een groot aantal publicaties over onderwerpen en activiteiten die verband houden met de regionale geschiedenis. Jan van Es schrijft al jaren Het Verhaal van Woerden als vaste bijdrage aan *Heemtijdinghen*. Voordat in het boek aandacht wordt besteed aan dit Rampjaar 1672, wordt een beeld geschetst van het moeilijke begin van het leven van het kleine prinsje. Hij werd op 14 november 1650 geboren, acht dagen na het overlijden van zijn vader. Er waren grote zorgen over zijn zwakke gezondheid. Het leek erop dat zijn moeder, Mary Henriette Stuart, en zijn oma, Amalia van Solms, maar ook de rest van de familie, het drukker hadden met zijn naam en de verdeling van de taken en verantwoordelijkheden, dan met de jonge prins zelf. Een korte stamboom met de familierelaties wordt in het boek wel gemist; het zou de familielijnen verduidelijken.

Het leven van Willem III speelt zich af in een periode met grote veldslagen en oorlogen, en conflicten over handelsbelangen en erfopvolging. De jonge prins moet vanaf het begin van zijn leven zijn functie veilig stellen in eigen land, maar wordt al snel geconfronteerd met bedreigingen van over de grenzen. De belangen waren groot. De stadsbesturen in Holland en Zeeland eisten hun positie op, maar ook moest hij zijn plaats bepalen ten opzichte van Engeland en Frankrijk. Zijn grote tegenstander was Lodewijk XIV, die pogingen deed zijn land en zijn invloed uit te breiden. In het Rampjaar 1672 stond het Franse leger bijna bij de poorten van Amsterdam. De auteurs maken duidelijk dat Willem III zich weliswaar graag wilde laten portretteren strijdend op een paard, maar daarnaast vooral ook diplomaat was.

Een apart hoofdstuk is gewijd aan de Slag om Woerden in 1672. Dit is geschreven door militair-historicus Olaf van Nimwegen. Er komen al snel vergelijkingen boven met aanvalsplan-

nen in huidige oorlogssituaties. Wreedheid en slimheid zijn kennelijk van alle tijden. Willem III als koning van Engeland komt in het boek ook uitgebreid aan de orde. Hij trouwde met zijn nichtje Mary Stuart en kon daardoor aanspraak maken op de Engelse kroon. In het Engeland van die tijd waren veel spanningen; godsdiensttwisten en erfopvolging eisten veel aandacht.

Kijk- en doeboek

Bijzonder aan het boek is dat de tekst van elk hoofdstuk, geschreven door Jan van Es, afsluit met een door Bernt Feis geschreven route, die past bij het betreffende hoofdstuk. *In het spoor van de Prins* is niet alleen een lees- en studieboek, maar ook een kijk- en doeboek. De beeldredactie van het boek door historica Merle Lammers verdient speciale vermelding. In het boek staan schitterende afbeeldingen en kaarten.

Er zijn aparte hoofdstukken in het boek gewijd aan onder meer de paleizen, de politiek, maar ook aan de jacht en de vorstelijke kunst. Bij elk van deze onderwerpen zijn doorkijkjes in de verschillende routes. Zo is er aandacht voor de slagvelden in de Zuidelijke Nederlanden, de Kroondomeinen, de Oranjes en het Sticht en Gelders Arcadië.

Het boek is met verhalen en beelden een bonte verzameling van herinneringen aan Willem III. Terecht noemen de auteurs stadhouder-koning Willem III een van de grootste politieke figuren uit zijn tijd. Hij wedijverde zijn leven lang met Lodewijk XIV en maakte dat duidelijk door bij zijn Paleis het Loo een fontein te laten aanleggen die het water hoger opstootte dan de fontein bij het Paleis van Versailles. *In het spoor van de Prins* is een boek om af en toe op te pakken en je elke keer weer te verbazen over het boeiende leven van een van de belangrijkste telgen uit het Oranjehuis.

Evert W. de Jong

(1943, Voorburg),
redacteur van *Heemtijdinghen*